

הרב שמואל ברוכיאן

עיסה על מנת לחלקה

(ירושלמי חלה פ"א ה"ה)

תוכן:

נחתום העושה עיסה לעשותה שאור לחלק
האם הפטור בחלוקה בקניין או בהקפדה?
מחלק לעצמו או מחלק לאחרים
הגדרת הפטור דהעושה עיסה ע"מ לחלק
קניית עיסה מוכנה מהנחתום להפרשת חלה

נחתום העושה עיסה לעשותה שאור לחלק

שנינו במשנה (א, ז): "נחתום שעשה שאור לחלק חייב בחלה. וכן הנשים שנתנו לנחתום לעשות להן שאור אם אין בשל אחת מהן כשעור פטורה מן החלה". וגרסינן עלה בירושלמי (שם) "אמר רבי יוחנן העושה עיסה על מנת לחלקה בצק פטור מן החלה, אמר ליה והא תנינן נחתום שעשה שאור לחלק חייב בחלה! לא תתיבני נחתום, נחתום לאו בדעתו הדבר תלוי, שמא ימצא לקוחות ונטבלו מיד". כלומר אם ימצא מי שיקנה הכל כאחד לא יחלק. לעומת זאת, נשים העושות ע"מ לחלק לא יחזרו בהן. וכתבוהו הר"ש (ד"ה ונשים) והרא"ש (הל' חלה סימן ג).

גם הרשב"א (חלה שער ב) הביא ירושלמי זה, וכתב הב"י דנראה שהיה גורס שמא 'לא ימצא' לקוחות וכו', שכתב שאם לא ימצא מי שיקנה ממנו נותן דעתו לאפות כולו לעצמו, וכ"כ הרמב"ם (ו, יט). אבל הראב"ד כתב דנראה לו דלא קיימא לן כרבי יוחנן בהא אלא כריש לקיש דפליג עליה ואמר נחתום לאו דוקא, ולדעתו גם אישה העושה לחלק חייבת. וכתב הב"י שהירושלמי ממנו נסתייע הראב"ד, הרא"ש פירשו כר' יוחנן.

כתב הרמב"ם (ו, ו) עיסת השותפין חייבת בחלה (ומקורו בחולין קלה:). וזה לשון הרשב"א (שם) שותפות ישראל, אם עשו עיסה בשותפות ולאפותה בשותפות כל שיש בכל העיסה כשיעור חייבת אף על פי שאין לכל אחד ואחד אלא כזית. וכתב הב"י דנראה מדבריו שכל שאין דעתן לחלקה בצק אף על פי שדעתן לחלקה אחר שתאפה מצטרפין ולישנא דרבי יוחנן דאמר העושה עיסה על מנת לחלקה עיסה פטור הכי דייק דכל שאינו חולקה בצק אף על פי שחולקה אחר אפייה חייב, וכ"כ הש"ך (סק"ה) והט"ז (סק"ב). אבל מדברי סמ"ג נראה דצריך שלא יהא בדעתן לחלקן כלל אפילו לאחר אפייה, ואפשר דאורחא דמילתא נקט.

כתב השו"ע (יו"ד שכו, ב): נחתום שעשה עיסה לעשותה שאור לחלקה, חייבת בחלה, שאם לא תמכר יעשנה פת. אבל (הגה: שאר אדם) העושה עיסה לחלקה בבצק, פטורה.

הנה בטעם הפטור של העושה עיסה ע"מ לחלקה, מדברי הרשב"א (פסקי חלה ב, ב) עולה שהוא משום שכל העומד להחלק כחלוק דמי, והוי כב' עיסות נפרדות שאין בכל אחת מהן שיעור חיוב חלה. וכן משמע מהמאירי (א, ה) ועוד. ובשו"ת שבט הלוי (ח"ב סימן קעט אות ב-ג) מדייק מדברי הרמב"ן (הל' חלה דף כו) שאין הפטור משום שמחשיבים את העיסה כאילו היא מחולקת מעכשיו, אלא כיון שאין עיסה חייבת בהפרשה אלא משום סופה שעומדת להיות לחם, לכן כל חשיבותה נמדדת לפי סופה, וכיון שלפני שתהיה לחם עומדת להחלק, אינה חייבת בחלה. ובחידושי הגר"ח (שם) חקר בטעם הפטור, והביא את שתי צדדי החקירה שהבאנו.

כתב הב"י והביאוהו הש"ך (סק"ה) והט"ז (סק"ב), שהלש על מנת לחלק לאחר האפיה לחתיכות קטנות פחות מכשיעור, חייב בחלה. שדווקא העושה עיסה ע"מ לחלקה כשהיא עיסה פטור, אבל לאחר האפיה חייב. ובשו"ת מנחת שלמה (א, סח) כתב שדבר העומד להחלק פטור מחלה משום שחסר בחשיבות השיעור חלה, ולכן בעומדת להתחלק לאחר אפיה שכבר יהיה לחם אין החלוקה מגרעת מחשיבותו, שהרי כל לחם עומד להחלק בשעת אכילתו.

בשו"ת ארץ צבי (א, מט) מסתפק מה הדין כשמחלקו בעודה בצק לעיסות נפרדות, אך אינו נותנם לאחרים אלא רק לאחר האפיה, האם נחשב כע"מ לחלק בעודה עיסה שפטורה מחלה, או כיון שאין נותנם לאחרים עד לאחר אפיה נחשב כחילוק לאחר אפיה שחייב, ומסקנתו שחשוב כע"מ לחלק הפטור מחלה, ולכן יש להפריש בלא ברכה, וכ"פ בשו"ת מנחת יצחק (י, קב).

האם הפטור בחלוקה בקניין או בהקפדה?

יש לברר האם חלות הפטור של 'העושה עיסה ע"מ לחלק' היא דווקא כאשר היה קניין או לאו דווקא. ונ"מ לדוג' כאשר עורכים הפרשת חלה בגן ילדים או בערב נשים וכל אחד ואחת מקבל חתיכה מהבצק שאין בה כשיעור וחוזרים ואופים את כל החלות יחד בתנור ולאחר האפיה מחלקים אותם. האם ההקנאה הממונית לבסוף היא זו שחשובה לחלוקה ולכן עיסה זו חייבת בחלה כיון שעד לאחר האפיה חשובה כאחד. או שמא כבר משעה שחילקו את הבצק בתחילה חשוב כחלוקה הפוטרת מחיוב הפרשה.

המשנה ראשונה (פ"א מ"ז ד"ה לחלק) דייק מדברי הרע"ב שנחתום חייב מהפרשת חלה דווקא בגלל החשש שמא לא ימצא קונים ויעשה פת מהנשאר. ומשמע שאם הקונים מזומנים ורוצים ליקח מיד פטורה אע"פ שבשעת הגלגול לא נמכרה ממש. היוצא מדבריו שא"צ בקניה ממונית אלא די בכך שהסכימו על כך. וכ"כ בלקט העומר (פ"ז ס"ק יא) "נראה אם

הזמינו כמה לקוחות אצל נחתום עיסות פחות מכשיעור, ועל דעת כן אפאן – בכל אופן פטורה, ואפשר אפילו לא נתנו מעות”.

ובכל אופן נראה שאם אין עיסה מיוחדת לכל אחד ואחד, אלא העיסות מתערבבות ומתחלקות באקראי, הרי יש לזה גדר של נחתום החייב מהפרשת חלה. אבל אם כל אחד עושה חלה בצורה מיוחדת ומקבל את החלה האישית שלו לאחר מכן, הרי זה נחשב כנחלקו.

החזו”א (לקוטים סימן ב סק”ג) כתב שלחלק היינו הקפדה, “דאם לאחר חלוקה נמי אינו מקפיד על נשיכתן זו בזו לא גרע מה שעשה מתחלה עיסה אחת מעשה שתי עיסות ונשכו זו בזו, אבל כשדעתו לחלקן ולעשותן בדפוסים מיוחדים או למשוך פניהן של מקצתן בביצים ושמן וכיו”ב שיקפיד אחר חלוקתן על נשיכתן זו בזו זה מקרי ע”מ לחלק. ואין חילוק בין איש אחד לשני אנשים, אלא בין מקפיד אחר חלוקה לאינו מקפיד. וממילא נשמע דלחלק לב’ בנ”א פטורה כיון דסתם שנים מקפידין, ולאדם אחד חייבת דסתם אינו מקפיד, אבל בידוע שיקפיד אפי’ באדם אחד פטורה, ואם ידוע שלא יקפידו אפי’ ב’ בנ”א חייבת”. לדעתו העיקר הוא ההקפדה ולא החלוקה עצמה. לעומת זאת דעת הגר”א (סק”ז) שהעיקר היא החלוקה עצמה אפילו אינו מקפיד.

מחלק לעצמו או מחלק לאחרים

ההבנה הפשוטה היא שכל המקורות בנושא זה מתעסקים במחלק לאנשים אחרים, אך יש לברר מה הדין כשעושה עיסה אחת גדולה ומחלקה לעצמו לעיסות קטנות.

המהר”י קורקוס מפרש בדעת הר”ש (ד, ב) שהמחלק לעצמו פטור, וכ”ד הראב”ד. אך לדעת הרמב”ם חייב.

רבנו יחיאל (הובא בתוס’ ברכות לה. ד”ה לחם) הסתפק האם איטריות חייבות בחלה, שפעמים שאין שיעור חלה בקדירה אחת, וחשוב כעושה עיסתו ע”מ לחלק. והיה מצריך ליקח חלה בלא ברכה בשביל הספק. וכ”פ רבנו פרץ. וכן מצאנו בדברי רבנו שמחה (הביאו הגה”מ) שגם המחלק לעצמו או אפילו לעשות ממנו בצקות קטנות פטורות עד שלא יצרפם התנור; אבל צירוף התנור מחייב בחלה או צירוף סל כמו שפירשנו בפנים גבי אפיית המצות. כך גם עולה משו”ת בית אפרים (ב, סט. מובא לקמן) שגם באדם אחד שייך ע”מ לחלק באופן שהעיסות אינן מצטרפות ואין בכל אחת מהן שיעור חיוב, ובאופן שאין חשש שיימלך, פטור מן החלה. כי מדוע נבדיל בין לש על מנת לחלק לעצמו לבין לש על מנת לחלק לאחרים? בשניהם אנו רואים בשעת הלישה את העיסות כמחולקות. כך מסביר את שיטת רבנו יחיאל גם הנודע ביהודה בספר צל”ח (ברכות לז: סד”ה לחם) וכך הוא פוסק גם למעשה.

יתכן להסביר שספקו של רבנו יחיאל אינו האם דין ‘על מנת לחלק’ הוא במקרה שמחלק לאיש אחד או לכמה אנשים. שהרי פשוט שגם המחלק לאיש אחד אם מתכוון לחלק, יש לזה דין של ‘על מנת לחלק’. אך הספק הוא עד כמה יש לראות את החלוקה של העיסות לקדרות

כעיסה מחולקת. ויש להביא סיוע לכך מלשונו של רבנו פרץ: 'לפי שאין רגילות לבשלן שיעור חלה יחד...' – כנראה לא הייתה אפשרות טכנית לבשל או לטגן את כל העיסה יחד, והחלוקה לא נבעה רק מרצונו של האופה, ולכן ייתכן שיש לראות את העיסה כמחולקת.

הגר"א (שנות אליהו, חלה א, ו; ביאור הגר"א לשו"ע סק"ז) סובר שפשוט שדין 'הלש על מנת לחלק' הוא רק כאשר מתכוון לחלק לאנשים הרבה. והביא ג' ראיות לדבריו: א. במשנה (א, ז) איתא 'נשים שנתנו לנחתום לעשות להן שאור...' ואילו דין 'על מנת לחלק' היה גם באשה אחת, מדוע ציינה המשנה נשים הרבה? ב. לצורך חלות תורה וריקקי נזיר היו שלוש חלות ששיעורם הכולל היה עישרון, שהוא פחות משיעור חיוב חלה. ואף שהוא לש את העיסה על מנת לחלק לשלוש עיסות נפרדות – חייב בחלה! ג. המנהג המקובל מאבותינו, שמפרישים חלה בשבתות וימים טובים אף שלשו כמה עיסות ללחם משנה לכל סעודה. מכל הנ"ל יש להסיק שהלש על מנת לחלק לעצמו – חייב בחלה.

הגדרת הפטור והעושה עיסה ע"מ לחלק

כתב הפתחי תשובה (סק"ב) בשם האחרונים שדוקא אם רוצה לחלק לאנשים רבים מקרי עושה לחלק, אבל לא כשהוא מחלק לעצמו. וכתבו ליישב המנהג שנוהגות הנשים בע"ש ללוש רק שיעור חלה ונוטלים חלה ומברכים אף דדעתם לחלק לחמים שאין בהם שיעור חלה, משום דלא הוי לחלקה לאנשים הרבה.

אך בתשובת בית אפרים (חיו"ד סי' ס"ט) כתב שמבואר מהפוסקים דליתא לחילוק זה. וכתב ליישב המנהג דדוקא אם דעתו לחלקה באופן שלא יבואו אח"כ לידי צירוף לעולם שאז היא חלוקה המתקיימת פטורה ואין חילוק בין איש א' לאנשים הרבה אבל אם דעתו לצרפה בעת אפיה ורודים ונותנים לסל אחד ואין חלוקת הבצק הזה סופה להתקיים לא מקרי עושה לחלק ע"ש.

במעדני מלך (הל' חלה דברי חמודות אות כ) כתב דדוקא אם מחלקה שלא לאפות עכשיו הכל אלא מסעודה לסעודה אחרת כמו משחרית לערבית, אבל המחלק עיסת בצק לאפות מיד הכל לא נפטר.

דעת הגאון מליסא (הובא בפת"ש א) שאם מכוון בפירוש שלא יפטור רק העיסה ולא האחרת אף אותה שנילוש עמה, אינה פוטרת, משום שדין חלה דומה לתרומה שנטלת במחשבה וכשמחשב שלא לפטור אינה פוטרת.

נ"מ מצויה להלכה זו היא כשמכנינים חלות בגני ילדים או בפעילות לילדים, וכל ילד מכין חלה לביתו, וא"כ הבצק נעשה מתחילה ע"מ לחלק ולכן פטור מהפרשת חלה, ואף שכל הבצק היה מעורב מתחילה ואח"כ נאפה בתנור ביחד, כיון שהיה שייך למספר ילדים ולכל אחד פחות משיעור, אינו מצטרף. בשו"ת דבר חברון (יו"ד ח"ב סימן תמז) פסק שבצק שיש בו שיעור חלה, גם אם בפועל מחלקים ממנו לכל ילד חלה קטנה, חייב בהפרשת חלה בברכה. ועיין במאמרו של הרב יעקב אפשטיין (אמונת עתיך גליון 26) שדן האם הפרשה

של ילד קטן מועילה, ומסקנתו שלמרביית הפוסקים סומכים בדיעבד על הפרשת מופלא סמוך לאיש, וגם בכה"ג ניתן לסמוך עליהם ולאכול מן החלות. אולם למחמירים לנהוג עפ"י הגר"א אסור לאכול מן החלות עד מוצאי שבת.

קניית עיסה מוכנה מהנחתום להפרשת חלה

כתב הב"ח (ד"ה ויש) שיש נוהגים לקנות מן הנחתום חלק א' מעיסה גדולה ויש באותו חלק כשיעור ומפריש ממנו חלה ומברך עליו, וכך הוא מוכר מאותה עיסה להרבה בני אדם ובכל אחד יש בו כשיעור, וכל אחד מפריש מחלקו ומברך עליו. והדבר פשוט שזה טעות, שהרי מיד כשגלגל הנחתום את העיסה הגדולה חייב להפריש ממנה חלה אפילו היה דעתו למכרה לחלקים קטנים פחות מכשיעור, כ"ש הכא שאין דעתו למכרה אלא לחלקים בכשיעור. וכיון דמצות ההפרשה חלה עליו, ושוב פטורה כל העיסה היאך נתיר לכתחילה למכור לחלקים ושהלוקחים יפרישו חלה ויברכו והנחתום לא יפריש ולא יברך? ותו דכיון דבהפרשת חלה של הנחתום פטורה כל העיסה לית לן למכרה לחלקים ושיברך כל אחד ברכה בפני עצמו משום ברכה שאינה צריכה, והוסיף שקבל מרבותיו שאיסור גמור הוא. אבל בתשובת משאת בנימין (סימן א) כתב שרק לחומרא יש לחלק בין נחתום לאדם פרטי אבל לא לקולא, והלכך אין למחות ביד הנשים הקונות מן הנחתום ישראל וכל אחת נוטלת חלה משלה בפני עצמה אם הוא כשיעור חלה ואדרבה צריך לקיים ולהחזיק מנהגן כדי שבקל בלא טירחא תוכל כל אשה ליקח חלה כל ערב שבת. הט"ז (סק"ב) טרח ליישב המנהג, אם הוא באופן שהנשים רגילות לקחת מהנחתום הזה בכל ע"ש, אבל לא באופן אחר. שבכה"ג חשובין כמכיריו והוה כאילו קנו ממנו קודם שנעשתה העיסה, ואתי לידייהו בשעת החיוב דהיינו הגלגול, וא"א לנחתום ליטול חלה דהוי כאינה שלו.

עוד כתב בתשובת משאת בנימין דמה שנוהגים בחתונה שעושים לחם גדול שמניחים אותו על השלחן בשעת הדרשה שממנו לוקחים חלה הרבה נשים כל אחת בפני עצמה אף על פי שכל אשה נוטלת עיסה כדי שיעור מ"מ לפי שמתחילה לשו הכל בבת אחת אין להפריש רק חלה א' ולכן יש למחות ביד הנשים שלא יטלו מאותו לחם רק חלה אחת.

בשש"כ (פמ"ב הע' מז) כתב בשם הגרש"ז **אויורבך** שמפעל המכין עיסה גדולה כדי למכור את העיסה בכמויות קטנות מן השיעור המתחייב בחלה, חייבים להפריש חלה מעיסה זו, ואף יברכו על הפרשה זו.

